

Komenského víra v člověka

Eva Drábková

Nejcennějším přínosem komeniologického bádání v průběhu několika uplynulých desetiletí je prosazování a obhájení myšlenky, že Jan Ámos Komenský nebyl jen pedagogem, ale hlavně též filozofem, teologem a myslitelem. Především zásluhou Jana Patočky, Jaromíra Červenky, Jiřiny Popelové, Roberta Kalivody, Dagmar Čapkové, Jaroslavy Peškové, Pavla Flosse a dalších dnes vidíme základy Komenského výchovatelské koncepce v jeho filozofii a teologii. V centru Komenského myslitelsko-výchovatelského systému stojí člověk — jeho určení, řešení vztahu k přírodě, k Bohu, k jiným lidem — této problematice se již výše uvedení badatelé rovněž často věnují. Objasňují, jak a proč Komenský z filozofického řešení vztahu člověka a světa postupně dospěl k nutnosti vzdělávat člověka k lidskosti a k nápravné činnosti a současně poukazují na filozofické, náboženské, pedagogické i sociální aspekty díla Komenského (např. D. Čapková, B. Uher aj.). Stále více nacházíme také úvahy, v nichž se autoři hluboce zamýšlejí nad aktuálním významem pansofie, nad Komenského filozofií činného člověka, který rozhodující měrou přispívá k utváření života lidské společnosti, aktivně zasahuje do vývoje světového řádu a při tomto působení současně zušlechťuje sám sebe (např. D. Čapková, J. Pešková), pozornost je tedy věnována těm idejím Jana Ámose, které daleko předstihly dobu, v níž jejich autor žil, psal své učebnice, příručky i filozofické úvahy, dobu, v níž usiloval o zušlechtění lidské bytosti, v němž spatřoval předpoklad nápravy celého světa. Setkáváme se též s interpretacemi Komenského díla, které nás upozorňují, že právě přichází doba, kdy bude člověk konečně moci uplatnit moudré rady Komenského, které mu pomohou orientovat se ve stále složitějším světě, v němž žije (zejména R. Palouš). Lidé naslouchají těmto interpretacím Komenského díla, zamýšlejí se nad aktualizací Komenského myšlenek a nepochybně vnímají naléhavost a potřebu jejich naplnění. Nadejde moment, kdy přestaneme naslouchat a začneme jednat? Komenský doporučoval, aby každý započal s nápravou u sebe samého...

Komenského dílo oslovovalo vždy a oslovuje i dnes především učitele, a to nejen svými didaktickými zásadami v Didaktikách či v Informatoriu školy mateřské, ale i celkovým filozoficko-nápravným rámcem, do něhož tato díla náležejí. Učitel má dnes konečně možnost poznat vrcholné dílo Komenského Obecnou poradu o nápravě věcí lidských, které poskytuje nový pohled na Jana Ámose, a učitelům je mnohdy dosud neznámý.

Jak jsem již uvedla, východiskem i cílem výchovatelského i sociálně nápravného snažení Komenského je člověk. Všechny jeho úvahy o člověku mají

svůj ontologický základ v kategoriích řádu, jednoty, harmonie, celku, paralelnosti. Tyto kategorie vytvářejí též širší ontologický rámec pro Komenského kategorie etické a gnozeologické a představují tak základ Komenského filozofie výchovy.¹ Pojetí člověka se u Komenského postupně vyvíjelo. Ráda bych upozornila na velmi zdařilou studii Marie Kyrálové², která se zabývá vývojem definice člověka v Komenského dílech. V nejstarších dílech charakterizuje autor člověka jako jsoucno stvořené, bytost rozumnou a vládnoucí, čímž se odlišuje od ostatních tvorů. Poznáváním přírody, Písma a výsledků lidské činnosti směřuje člověk k dosažení moudrosti a přibližuje se tak svému Božímu obrazu. Z hlediska výchovy odpovídá této charakteristice trojice eruditio–virtus–pietas. Později Komenský připojil k již uvedeným znakům schopnost jazykové komunikace a schopnost tvůrčí činnosti tj. ratio–oratio–operatio. V pedagogických spisech má tato definice podobu triády mens–manus–lingua, tedy mysl–ruka–jazyk — tři schopnosti člověka, které je třeba cvičit. Dalším vývojovým stupněm v pojmání člověka jsou díla ze 40. let, v nichž se stále častěji objevuje atribut lidské vůle a schopnosti jednat a jejich vzájemný vztah. Logickým vyústěním celé Komenského antropologie je pojetí, v němž je zdůrazňována svobodná lidská vůle — lidská volba mezi dobrem a zlem v činnosti přetvářející přírodu. Toto pojetí najdeme v Obecné poradě o nápravě věcí lidských. K učiteli zde promlouvá Komenského úcta a láska k člověku, víra v lidské schopnosti. V díle je celá řada momentů, které oslovují dnešního učitele — např. problém lidské aktivity (jednota teorie, praxe a chrese) nebo vztah člověka k přírodě atd.³

Dnešní, rychle se měnící svět staví před učitele složitý a odpovědný úkol — má vychovat člověka, který se bude muset v životě rychle přizpůsobovat novým podmínkám, není vyloučeno, že bude muset zvládat časté přestupy z jednoho zaměstnání do druhého. Učitel by měl v žácích probouzet vnímavost, znalost sebe sama, svých reálných možností a mezí, své pružnosti, přizpůsobivosti či naopak větší nebo menší strnulosti, pomalosti. Podle Komenského by právě znalost sebe sama měla otevřít člověka vůči sobě samému i vůči okolnímu světu. Jde o vztah člověka a okolního světa, který lze tvořivým způsobem upravovat, podle okolnosti měnit, a tak nejen Obecná porada, ale i další díla J. Á. Komenského jsou bohatým zdrojem poučení pro současného pedagoga.

Poznámky:

1. Srov.: Soudilová, Věra: Ke komeniologickému odkazu Jana Patočky. In: Comenius redivivus. Studia paedagogica 6, Ped. fakulta UK, Praha 1991, s. 17–96.
2. Kyrálová, M.: Definice člověka u Komenského. Studia Comeniana et Historica 15, 1989, č. 29, příloha, s. 49–53.
3. Srov.: Drábková, E.: Jan Ámos Komenský dnešnímu učiteli. Odborná výchova 42, 1992, č. 7–8, s. 63.